

SIHTASUTUS PERE SIHTKAPITAL

Käesolevaga edastab Sihtasutus Pere Sihtkapital ettepanekud pikaajalise arengustrateegia Eesti 2035 eelnõule. Eriti oluliseks peame märkida, et arengustrateegias tuleb püstitada eesmärk jõuda sündimuses tasemele, mis võimaldaks Eestil vältida rahvastikukadu, s.t et kohortsündimuskordaja läheneks 2,1 lapsele.

Ettepanekud pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ eelnõu täiendamiseks

1. LISADA alaosa „Rahvastik“ (lk 6) kolmandas lõigus olevasse lausesse taastetaseme arvuline määratlus. Täiendatud lause kõlab järgnevalt: „Viimastel aastatel pereloomeeea lõppu jõudnud põlvkondades on keskmine laste arv naise kohta vahemikus 1,82–1,86 ehk taastetasemest (2,1 last naise kohta) madalam“.

2. TÄIENDADA alaosa „Rahvastik“ (lk 6) kolmanda lõigu lauset („Murettekitav on suurenev lastetus.“) ja mainida ka teise murettekitava asjaoluna ära perre soovitud laste arvu vähenemine praeguste Eesti noorte hulgas.

See selgus Pere Sihtkapitali tellimisel AS Turu-uuringute poolt 2020. aasta märtsis ja aprillis läbiviidud uuringust, mille eesmärk oli selgitada praeguste 16–19-aastaste noorte kogemusi, hoiakuid ja tulevikuplaane pereelu valdkonnas. Küsitlus viidi läbi eelteavitatud veebiküsitluse meetodil eesti ja vene keeles. Uuring põhines üle-eestilisel esinduslikul juhuvalimil. Uuringule vastas 1624 noort, kes soovis endale keskmiselt 1,97 last. Võrdluseks, 2011. aastal toimunud Eurobaromeetri uuringu andmetel soovisid 15–24-aastased Eesti naised endale keskmiselt 2,17 ja mehed 2,26 last. Kuigi noorteuuringu vastajate soovid pole kümnenditagusest küll drastiliselt erinevad (so umbes 10% võrra väiksemad) on muutus rahvastikutaaste seisukohalt siiski põhimõtteline — noorte poolt soovitud laste arv on langenud alla taastepiiri. Eesti senine rahvastikulugu niisugust olukorda ei tunne. See aga tähendab, et isegi kõige paremal juhul, eeldusel, et noorte soovid täiel määral realiseeruksid, pole sündimus rahvastikukao vältimiseks enam piisav ja see kahtlemata on Eesti pikaajalisele arengule murettekitav ([...] uuringu raport on tutvumiseks leitav Sihtasutuse Pere Sihtkapital kodulehelt <https://peresihtkapital.ee/teadus/uuringud/>).

Eeltoodust arvestades teeme ettepaneku sõnastada lause ümber järgmiselt: „Murettekitav on suurenev lastetus ja Eesti noorte poolt soovitud laste arvu vähenemine“.

3. EEMALDADA alaosa „Rahvastik“ (lk 6) kolmandast lõigust lause: „Prognooside kohaselt väheneb sündimus 2035. aastani ja pöördub siis ajutiselt tõusule kuni 2045. aastani“. Põhjuseid on selleks meie hinnangul kaks. **Esiteks**, koostavad Eesti rahvastikuprognose mitmed erinevad asutused (ÜRO rahvastikuosakond, Eurostat, statistikaamet, teadusasutused) ning kõikide nimetatute poolt koostatavad rahvastikuprognosid on mitmevariandilised. Kõigis neis prognoosides on sündimuse kohta kasutusel erinevad stsenaariumid, mistõttu lauses sisalduv üldistus „prognooside kohaselt“ on eksitav. Sellise tulemuse on andud mõne prognoosi konkreetne stsenaarium, kuid mõne teise prognoosi kohaselt võib sündimuse dünaamika olla siiski teistsugune. **Teiseks**, sõna „sündimus“ kasutamine kõnelauses lauses on samuti eksitav. Sündimus tähistab rahvastikuprotsessi, mida mõeldakse erinevate näitarvudega. Kuna nende näitarvude dünaamika on erinev, siis tuleks täpsustada, kas jutt käib sündide arvust, summaarsest sündimuskordajast või millestki muust. Antud juhul on ilmselt mõeldud sündide arvu. Kui on siiski soov seda lauset säilitada, siis teeme ettepaneku

täpsustada millise asutuse rahvastikuprognosile viidatakse ja asendada „sündimus“ konkreetse näitaja nimetusega.

4. TÄPSUSTADA alaosa „*Inimeste tervis ja eluiga*“ (lk 7) pealkirja. Teeme ettepaneku eemaldada pealkirjast sõna „inimeste“, mis ei kanna mingit teavet ning rõhutab tarbetult üksikisiku tasandit. Alaosa sisuga oleks paremini kooskõlas ja tooks Eesti ees seisvaid väljakutseid selgemini esile pealkiri „*Tervis ja ühiskonna vananemine*“, mistõttu teeme ettepaneku pealkirja ümbersõnastamiseks.

5. MAINIDA alaosa „*Ühiskond ja võimalused*“ (lk 8) teises lõigus ühiskonna sidususe alusena lisaks põhiseaduslikele väärtustele ka eesti keele valdamist. Kuna eesti keel ei kuulu n-ö suurte maailmakeelte hulka, tuleb sellele eraldi tähelepanu pöörata. Viimase, 2011. aasta, rahvaloenduse andmed näitavad, et inglise emakeelega Eesti püsielanike eesti keele oskus polnud venekeelsete omast sugugi parem. Ka alaosa järgmises lõigus on eesti keele oskuse tähtsusele eraldi tähelepanu juhitud („*Madalamat tööhõivet mõjutab märgatavalt vähene eesti keele oskus*“). Seda arvestades teeme ettepaneku lisada esimese lõigu lõppu järgmise lause: „*Ühiskonna sidususe aluseks on ka eesti keele omandamine kõigi püsielanike poolt, mis on lõimumise ja ühiskonnaelus osalemise oluliseks eelduseks*“.

6. TÄIENDADA alaosi „*Ühiskond ja võimalused*“ või „*Õppimisvõimalused*“. Praegu ei ole Eesti ühiskonna ees seisvate suurte väljakutsete hulgas mainitud üleminekut ühtsele Eesti koolile, mis asendaks praegust eesti ja vene õppekeelel rajanevat kaheosalist haridussüsteemi. Haridussüsteemi kahestatus ei soodusta ühiskonna sidusust ja annab noortele eluks erineva stardipositsiooni. Seda väljakutset tuleks käsitleda alaosas „*Ühiskond ja võimalused*“ või „*Õppimisvõimalused*“.

7. ÜLDISE MÄRKUSENA alaosa „*Vajalikud muutused Eestis*“ võiks mainida seda, et arengustrateegialt – erinevalt nt valitsuse tööplaanist – eeldaks rohkem fookust püstitatud eesmärkide suhtes kõige olulisematele, kõige suurema mõjuga meetmetele. Täheleandame, et praegu on kohati nõnda, et mõned oluliselt väiksema mõjuga küsimused pälvivad üpris detailset tähelepanu, sealsamas kui suurema mõjuga küsimustest libisetakse suhteliselt üldsõnaliselt üle.

Näiteks lk 23 kirjutatakse pensionisüsteemi kohta järgmist: *"Tagame pensionisüsteemi jätkusuutlikkuse ja pensionäride heaolu. Selleks muudame soodustingimustel vanaduspensionide ja väljateenitud aastate pensionide süsteemi, soodustame tööandjapensioni levikut ning suurendame inimeste finantsteadlikkust."* Täheleandame, et see oleks mõistagi hea, kui järgmise 15 aasta jooksul suudetakse muuta soodustingimustel vanaduspensionide ja väljateenitud aastate pensionide süsteemi (pidades silmas, et viimasel 30 aastal seda ei ole suudetud, ehkki elliviidatut on jätkuvalt deklareeritud) ning soodustada tööandjapensioni levikut, ent need veel paraku pensionisüsteemi jätkusuutlikkust ja pensionäride heaolu järgmise 15 aasta perspektiivis ei taga. Sooduspensionide reformi mõju süsteemi jätkusuutlikkusele ei ole suur ja avalduks alles väga pika ajalise nihkega, mh ka seetõttu, et viimased 30 aastat on inimesed jätkuvalt omandanud õigusi neile pensionidele ning pensione tuleb maksta elu lõpuni ka neile, kes ei ole veel õigust andvasse vanusesse jõudnud. Tööandja pensionide katvus jääb Eestis paratamatult marginaalseks, kuivõrd valdava osa erasektori hõivest annavad väike- ja keskmise suurusega ettevõtted ning kasvab mikroettevõtete ehk ühemehefirmade arv. Seega sobivad need meetmed meie hinnangul küll valitsuse tööplaani, aga strateegia mõttes on need siiski marginaalse tähendusega.

8. TÄIENDADA alaosa „*Tervis ja sotsiaalkaitse*“ pealkirja (lk 21) märksõnaga rahvastikutaaste („*Rahvastikutaaste, tervis ja sotsiaalkaitse*“). Praegu rahvastiku-tüveline märksõna vajalikke muutusi käsitleva osa alapealkirjades puudub. See tekitab ebakõla võrdluses dokumendi väljakutsete osaga, kus märksõna rahvastik on esimese alaosa pealkirjaks. Soovitus puudutab ka Lisas 1 oleva alaosa pealkirja.

9. LISADA alaossa „*Kujundame tervikliku rahvastiku- ja perepoliitika eesti rahva kestlikkuse tagamiseks*“ lause, mis rõhutab noortele suunatud meetmete olulisust rahvastikupoliitika kontekstis: „*Rahvastiku kestlikkust toetava poliitika arendamisel pööratakse tähelepanu sellele, et noorte iseseisvumine kulgeks sujuvalt ega lükkuks liiga hilisesse vanusesse*“. Sellele aspektile tähelepanu pööramist põhjendab viimase 25 aasta vältel järjepidevalt tõusnud emakssaamise vanus, mis 2019. aastal ületas 28 eluaasta piiri.

10. LISADA alaossa „*Kujundame tervikliku rahvastiku- ja perepoliitika eesti rahva kestlikkuse tagamiseks*“ lause: „*Tagatakse peretoetuste reaolväärtuse regulaarne ajakohastamine elukalliduse muutumisel*“. Selle vajalikkust põhjendab Eesti lähimineviku kogemus, kus enne 2015. aastat ei suurendatud peretoetuste määra enam kui 10 aasta vältel. Pikaajalise arengu kontekstis ei peaks see suund kindlasti jätkuma.

11. LISADA alaossa „*Parandame erivajadusega inimeste heaolu ja ühiskondlikku aktiivsust ning pikaajalise hoolduse süsteemi*“ (lk 23) järgmise lause: „*Töötame välja lahenduse, mis tagab pikaajalise hoolduse kulude praegusest solidaarsema katmise ja vähendab pikaajalise hoolduse puhul inimeste märkimisväärselt suurt omaosaluse määra*“. See lause adresseerib üht kõige olulisemat rahvastiku vananemisega seotud väljakutset, mis on dokumendi algusosas välja toodud. Võrreldes paljude muude sotsiaalprobleemidega on Eestis sellele küsimusele liiga vähe tähelepanu osutatud.

12. TUUA VÄLJA, võttes arvesse dokumendi väljakutsete osas nimetatud tõsisid probleeme eakate aineline toimetuleku tagamisel („*Vanaduspensionide teoreetiline netoasendusmäär oli 2017. aastal 40% ehk ELi madalaim. Ka vanemate kui 65aastaste inimeste suhtelise vaesuse määr (43,1%) on Eestis ELi kõrgeim*“), et töötatakse välja lahendused pensionide asendusmäära suurendamiseks ja eakate vaesusmäära vähendamiseks. Eesti on juba majanduslikult ja sotsiaalselt küllalt arenenud, et neid probleeme adresseerida ja kindlustada eakatele võimalused väärivaks vananemiseks. Seda peaks võimaldama ka järgnevatel aastatel vähenema prognoositud maksukoormus (lk 12: „*Maksukoormus on Eestis 2020. aastal 34% SKPst ning langeb, jõudes 2035. aastaks 32,7%ni*“) ja madalad valitsussektori kulud (lk 29: „*Eesti on õhuke väikeriik, mille valitsussektori kulud (2018. aastal 39,3% SKPst) on võrreldes ELi keskmisega (45,7%) väiksem. Üldiste valitsussektori teenuste kulude poolest on Eesti ELis tagantpoolt 4. kohal*“).

13. MÄRGIME, et lisa 1 (Vabariigi Valitsuse tegevuskava) puhul on tõsiseks probleemiks see, et protsessid, mida selline ühiskonna kõiki olulisi valdkondi hõlmav strateegia peab haarama, ei ole mõõdetavad nii väikese arvu indikaatoritega nagu dokument praegu esitab. Ühiskond on suur ja keeruline süsteem ning selle toimimise monitoorimiseks ei piisa nii väikesest arvust näitajatest. Probleemi leevendamiseks võiks eelnõus esile tõstetud näitajaid nimetada mitte lihtsalt näitajateks, vaid võtmenäitajateks. Selline lähenemine annaks mõista, et näitajate kogum on tegelikult märksa laiem.

Dokumendi lisa 2 „*Aluspõhimõtete mõõdikud*“ peaks sisaldama praegusest laiemat näitajate komplekti, mis võimaldab arenguprotsesside piisavalt mitmekülgse monitoorimise.

14. TÄHELDAME, et eelnõus kasutatakse sõna „mõõdik“ vales tähenduses. Eesti keele seletav sõnaraamat annab mõõdiku tähenduseks mõõteriist, nt kaugusmõõdik, kiirusmõõdik, valgusmõõdik, nurgamõõdik jne. Eesti arengustrateegia 2035 kontekstis on õige rääkida näitajatest, näitarvudest või võõrtüveliselt indikaatoritest. Soovitame konsulteerida selle oskussõna kasutamise osas Eesti Keele Instituudiga.

15. TÄHELDAME, et näitajat *rahvaarvu muutus 1000 elaniku kohta* ei tohiks demograafilise kestlikkuse ainsaks mõõdikuks võtta vähemalt kahel põhjusel. Esiteks, on tegemist üldkordaja tüüpi „jämeda“ näitajaga, mida mõjutab suurel määral rahvastiku minevikus kujunenud vanuskoostis, mida ei saa poliitikate abil tagantjärele mõjutada. Teiseks, sisaldab see näitaja korraga nii loomulikku iivet kui rändeiivet. Rahvaarvu kasv 1000 elaniku kohta võib olla saavutatud intensiivse sisserände arvel ja põlisrahvastiku osakaalu vähenemise arvel.

Demograafilise kestlikkuse täpsema täiendava näitajana oleks soovitav kasutada *kohortsündimuskordajat* (ingl. *completed cohort fertility rate*), mis mõõdab keskmist laste arvu naise kohta viljakusea lõpuks. Eesmärgiks võiks olla jõudmine tasemele, mis võimaldab vältida rahvastikukadu (2,1 last naise kohta sünnitusea jooksul).

Kohortsündimuskordaja eeliseks võrreldes summaarse sündimuskordajaga on asjaolu, et näitaja pole moonutatud sünnitusea tõusu ja languse poolt ja mõõdab nõ realiseeritud sündimust. Seda näitajat võib täiendada *soovitud laste arv* pereloomealistes vanusrühmades, mis näitab potentsiaalset sündimust. Nende kahe näitaja võrdlemine annab ettekujutuse lõhest soovide ja tegelikkuse vahel, mille vähendamist võiks käsitleda samuti olulise poliitikaeesmärgina. Kindlasti peab rahvastiku kestlikkust iseloomustavate näitajate komplekti kuuluma ka perekondade püsivust mõõtvad indikaatorid, kuna perekondade püsivusel on väga oluline roll laste kasvukeskkonda määrava tegurina.

Arvestades eelnõus tagasirände soodustamisele pööratud tähelepanu tuleks näitajate hulka lisada ka riigisündinute rändesaldo – Eestis sündinute aastapõhise välja- ja sisserände vahe. Selle näitaja jälgimine on vajalik juhul, kui on eesmärgistatud põlisrahvastiku väljarände vähendamine ja tagasirände soodustamine.

16. ERISTADA näitaja „*Eesti keelt kasutavate inimeste osakaal*“ eesti keele kasutamist emakeele ja võõrkeelena. Kui seda mitte teha, võrdsustaksime piiratud ulatuses eesti keelt valdava sisserändaja põlisrahva liikmega. Eesti kestlikkuse seisukohalt on tegemist lubamatu lihtsustusega. Näitaja nimetajaosas tuleks kasutada Eesti kogurahvastikku.

Lugupidamisega

Katrin Kiisk
SA Pere Sihtkapital nõukogu esimees